

ՔՆՆԱԴԱՏԱԿԱՆ

ՖԻԱՆՍԱԿԱՆ ՔՆՆԱԴԱՏՈՒԹԵԱՆ

ԵՐԵՔ ՍԻՒՆԵՐԸ

Փորձել տարազը տալ և իբր բանալին հոգիներու այս զարմանալի վերկառուցումներուն, ատիկա մեղի կը թուի յանդուգն, անկարելի նոյնիսկ: Փորձագրուած Ֆակէէ մը, այս մեթոտը թոյլ չտար որ սահմանես զինք, բաւական է երբ կարողանաս անոր մէկ նկարագրութիւնը տալ: Անոր համար որ կատարելութեան այդ կէտին, երբ քննադատութիւնը կը շփոթուի արուեստին հետ, կ'ըլլայ ինքն իսկ արուեստ մը: Անիկա այլեւս միայն մտաւորական կարողութիւններու կրթանք մը չէ, է՝ նաև արտայայտութիւնը ամբողջ հոգիի մը: Ան կը դադրի ըլլալէ կիրառութիւնը, կատարուած առաւել կամ նուազ տաղանդով, գրական երկերուն, որոշ սկզբունքներու, որոշ վարդապետութեան մը, կամ, աւելի պարզօրէն, որոշ մեթոտի մը: Ընդհակառակը, ան կ'երեւի որպէս ընթացք մը բռնադրական և ինքնաբեր մտքի մը որուն ուրիշ միտք մը տուած է ցնցումը, և որ, գրաւուած իր նիւթով կը բարձրանայ բնականօրէն մինչև ճշգրիտ վերարտադրութիւնը մօտելին, ի՞նչ, մինչև սքանչելի ստեղծումը կենդանի պատկերի մը: Balzac-ին ստեղծած անձնաւորութիւնները, կ'ըսեն, կը մրցին քաղաքային վիճակին (état-civil) հետ: Ֆակէին կենդանագիրները, իրենց ճշգրտութեամբ, ճշգրտութեամբ, քանդակով, մտերիմ կեանքով որ զիրենք կը վարէ, մրցում կ'ընեն իրական անձերուն զօրս կը ներկայացնեն:

Ի՞նչ ձեւով կ'աշխատի քննադատը, այսինքն ինչպէ՞ս կը վարուի իր մենագրութիւններուն պատրաստութեան, իր ուսումնասիրութիւններուն կազմութեան մէջ: Victor Giraud-ն որ ճանչցաւ վարպետը, զայն մեղի կը ցուցնէ, իր Maitres de L'heure-ին հիւթեղ մէկ էջովը, սա ձեւով՝

«Պր. Ֆակէն նախ կ'առնէ իր հեղինակին վրայ քանի մը փութկոտ ծանօթու-

թիւներ կենսագրական կամ մատենագրական: Յետոյ կը փակուի ատեն մը անոր երկերուն հետ. ուշագրութեամբ կը կարգայ զանոնք, ու է տպագրութեան մէջ, նօթեր կ'առնէ, բայց մանաւանդ կը փորձէ իւրացնել ա՛յնքան ամբողջապէս որքան կարելի է բովանդակ հիւթը տպագրուած այս երկին: Այդ ընելէն ետք, կը գոցէ գիրքերը, և կ'երազէ, կը վերլուծէ՝ իր ընթերցումներուն՝ իր վրայ ըրած տպաւորութիւնը, կը ջանայ պատկերացնել, կարելի ճշգրտութեամբ, մտաւորական և բարոյական անձնաւորութիւնը մարդուն որուն գիրքերը կարդաց, անոնցմէ քաղած բազմապատիկ իր տպաւորութիւնները կը կապէ անոնց խորունկ պատճառներուն. կը փորձէ թափանցել անոնց ներքինին, տարբազարել փափուկ մեքանիզմը անոնց խառնուածքին, նկարագրին, մտածումին: Եւ երբ անոնց մասին դրած բոլոր հարցումներուն պատասխանեց, երբ կը կարծէ անոնց լաւ թափանցած ըլլալ և զանոնք լաւ հասկցած, երբ իր ներքը անոնց պատկերը բաւական յստակ է, այն ատեն, աչքերը յառած այդ պատկերին, կը ջանայ զայն ամբողջնել թուղթին վրայ. կը վերակազմէ կերպով մը մեր աչքերուն տակ, այնպէս ինչպէս զանոնք կ'ըմբռնէ անշուշտ, այդ հոգին, այդ մտածումը, այդ երկը: Տարբազարելէ ետք վերստին կը բազադրէ»:

Քննադատին աշխատելու վարժունքը այս ձև պատկերելը ճիշտ է: Ան կը համաձայնի ոչ միայն աշխատանքին արդիւնքներէն մեր ճանչցածներուն հետ, այսինքն անկէ ելած ուսումնասիրութիւններուն հետ, այլ նաև քանի մը անուղղակի խոստովանանքներուն հետ զոր Ֆակէն կ'ընէ, յանձնարարելու ատեն, իր երկերէն մէկուն մէջ, կարդալու որոշ ձև մը որ յայտնապէս իրենն է՝ «իմաստասէր մը կարդալու ատեն մեր փնտռածը խորհելու հաճոյքն է զոր ճաշակած պիտի ըլլանք հետեւելով հեղինակին ամբողջ մտածման, և մերինին, խառնուած անորինին, և անորինին, որ կը գրգռէ մերինը, և մերինը մեկնելով անուրինը...»: Ինչ որ Ֆակէն մեղի կ'ըսէ իմաստասէրներու ընթերցումին մասին, կըրնանք զայն իմանալ ընթերցումին՝ — ե՛ւ քննադատական ընթերցումին մասին — հեղինակներուն ընդհանրապէս:

Այսպէս հետապնդելէ ետք, ուշադիր, դանդաղ ընթերցումով մը, հեղինակի մը մտածումին ամբողջ իւրացումը, անոր թափանցելէ ետք ամենէն ծածուկ ծալքերուն մէջ, Ֆակէն կը պարզէ իր հետախուզութեան արդիւնքները:

Այս պարզումին կարգը միշտ նոյնը չէ՝ ճշտիւ, կը կրէ ձեւափոխութիւններ ուսումնասիրուած նիւթին ընթերցման համեմատ եւ կը յարմարի պահանջներուն. քննադատը կը զգուշանայ նետելու նոյն կաշապարին մէջ, բանաստեղծի մը վերաբերեալ ուսումնասիրութիւն մը, բարոյագէտի մը կամ իմաստասէրի մը մասին յօդուածի մը հետ: Կարելի է սակայն նշմարել որոշ միօրինակութիւն մը՝ քննադատէն ընդհանրապէս որդեգրուած ծրագրին մէջ պարզելու համար իր գաղափարները: Զանց ընելով մանրամասնութիւններ, կարելի է բաժնել՝ Ֆակէի ամէն մենագրութիւն՝ երեք մասի, առաջինը կը վերաբերի մարդուն, երկրորդը՝ գործին, երրորդը՝ ազդեցութեան: Այս մասերէն իւրաքանչիւրը, անհաւասար կարեւորութեամբ, կը պարունակէ շատ մը գլուխներ: Երբ Ֆակէն կը զբաղի մարդով, ուշագիւր է նախ՝ կարճ կերպով պատմելու Անոր կեանքը: Կ'ընէ այդ իբր խղճի գործ, առանց պնդելու, զոհանալով ներկայացնել միայն կարճ ամփոփում մը ամենէն կարեւոր եղելութիւններու կեանքի մը որ — մարդ կը զգայ այդ — զինք շատ չչահազըրգուեր ինքն իր մէջ, եթէ ամբողջապէս զանց չառնէր կենսագրական ամէն ցուցմունք, անոր համար որ, երբեմն հեղինակի մը կեանքը կրնայ իրեն մատուցանել թանկագին նշմարներ անոր նկարագրին վրայ: Դրագէտին նկարագիրը, արդարեւ, զինք ալ աւելի կը զբաւէ: Կը յամենայ զատուրդելու անոր կազմական տարրերը եւ անոնց առնչութիւնները: Քննադատը կ'անցնի յետոյ, սովորաբար, հեղինակին ընդհանուր գաղափարներուն ուսումնասիրութեան, ինչ որ զինք կը տանի երկին վերլուծումին: Երկով զբաղելու ատեն, Ֆակէն աչքէ կ'անցէ ուսումնասիրուած հեղինակին գլխաւոր գրութիւնները, զորս կը գնահատէ անոնց արժէքին տեսակէտէն եւ զորս կը փորձէ կապել գրագէտին նկարագրին զանազան կերպարանքներուն եւ անոր ընդհանուր գաղափարներուն: Այսպէս

սով կը գծէ գրական դիմագիծ մը, երբ հարցը կը վերաբերի մանաւանդ արուեստագէտի մը, կամ կենդանի պատկեր մը բարոյական կամ իմաստասիրական դրութեան մը, երբ իր վերլուծածը մտածող մըն է: Ա' իրեն կը Ֆիայ եզրակացնել. կ'ընէ այդ սովորաբար, տալով համութալին դատաստան մը մարդուն եւ երկին վերայ, ցոյց տալով անոնց ազդեցութիւնը յաջորդ դարերու գրագէտներուն վրայ, եւ անոնց գրական ճակատագիրը:

Ահաւասիկ, օրինակի համար, ստորաբաժանումները յօդուածին զոր Ֆակէ կը յատկացնէ Voltaire-ին:

- I. Մարդը
- II. Անոր մտքին դարձումները
- III. Անոր ընդհանուր գաղափարները
- IV. Անոր գրական գաղափարները
- V. Անոր գրական արուեստը
- VI. Անոր արուեստը «երկրորդական սեռերու» մէջ
- VII. Եզրակացութիւն:

Ահաւասիկ, տակաւին Chateaubriand-ին վրայ յօդուածին ստորաբաժանումները՝

- I. Անոր կեանքը
- II. Անոր նկարագիրը
- III. Անոր ընդհանուր գաղափարները
- IV. Անոր գրական գաղափարները
- V. Անոր հանճարը
- VI. Անոր ոճը:

Կը տեսնուի, ինչպէս որ քննադատին աշխատելու մեթոտը պարզ եւ հեշտ է, այնպէս ալ պարզելու անոր կերպը մասնաւոր եւ յատկանշական ոչինչ ունի իր յստակութենէն զատ:

Կարեւորը ուրեմն, ո'չ Ֆակէին ինչպէ՞ս աշխատելն է, ոչ ալ ինչպէ՞ս պարզելը, այլ՝ այդ աշխատանքին արդիւնքը, այսինքն ինքնատիպ վերակառուցումը հեղինակի մը անձնաւորութեան, ինքնատիպ կերպը որով ան վերստին կը մտածէ անոր երկը:

Այս տեսակէտով ան ապացոյցը կուտայ հոգեբանական շատ մեծ թափանցողութեան: Անջատումի հաղուագիւտ կարողութեամբ մը օժտուած չչատանար քննելով, իբր արուեստասէր մը, այս օտարական հոգին, օղէն բռնելով անոր բարդ զգացումներէն մին, զայն վայելելու հա-

մար հետաքրքրություն, վայրկեանի մը համար գողնալով նուրբ գաղափար մը, անով հեշտանալու համար, հոգ չէ թէ ետքէն արհամարհանքով զայն նետէ, իբրեւ հիւթը ծծուած նարինջ մը: Հետո՛ւ ատկէ: Ան կը թափանցէ դանդաղօրէն, բնական ընթացքով մը և անարգել, օտարական զգայնութեան և մտածումին: Հոն կը յամենայ երկարօրէն, հեշտանքով: Կը զննէ անոր ամենէն մութ անկիւնները: Տեսակ մը կերպարանափոխութիւն կը կատարուի: Բրնձնադատը գրեթէ անջատուած իր եսէն, կ'ապրի հեղինակին կեանքով: Այսպէս փորձելէ ետք, եզական փորձառութեամբ մը, այդ հեղինակին գաղափարներուն քանակն ու որակը, այդ կերպով վերգզալէ ետք անոր զգացումներուն թրթռացումը, վայելելէ ետք այդ օտարական երեւակայութիւնը իբրեւ իրենինը, Ֆակէն կ'ամփոփուի, կ'անջատուի և կը խելաբերի: Լքումին կը յաջորդէ քննադատութիւնը: Փոխառեալ կեանքով մը ապրելէ ետք, զայն կը դատէ, Լուս դատելու համար պէտք է վերաշինել: Եւ որովհետեւ ամէն շինութիւն համեմատութիւններու ճշտորոշում մըն է, ահաւասիկ մեր քննադատը հանելու վրայ է, հեղինակի մը բարոյական և մտաւորական բարդոյթէն, ցայտուն գիծը, մնայուն մասնայատկութիւնը, «տիրական կարողութիւնը»: Երբեմն կը նկատէ ոչ թէ միակ մէկ, այլ շատ մը կարողութիւններ, հաւասարապէս ուժով, նոյն կամ ներհակ ուղղութիւնով: Հարց է, այն ատեն, որոշել առնչութիւնները այս կարողութիւններուն, ինչպէս նաեւ անոնց համեմատութիւնները, և հեղինակին միւս հոգեբանական ձգտումները: Այս առնչութիւններուն վերլուծումին մէջ Ֆակէն կը շոյլէ իր նրբամտութեան գանձերը:

Յաջորդական և բազմապատկեալ այս հպումներէն, մանրակրկիտ և յարատեւ այս աշխատանքէն ի՞նչ պիտի ելլէ:

Յոյց տուինք արդէն. ատկէ կ'ելլէ դրութեան մը վերակազմութիւնը, կամ գրական կենդանագիր մը, այսինքն վերակազմութիւն մը գարձեալ, բայց այլ ձեւով, որ ա'լ մտաւորական չէ միայն:

ԱՄՓՈՓՅՑ

ՊԱՐԳԵԻ ՏԷՐ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍԵԱՆ

(Շաբուցակեղի՝ 12)

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՎԱՆՔԵՐ

ԱՅՐԻՎԱՆՔ

ԿԱՄ

ԳԵՂԱՐԴԱՅ ՎԱՆՔ

ՏԵՂԱԳՐԱԿԱՆ. — Այրիվանքը կը գտնուի Այրարատ նահանգի, Մազազ գաւառի, Գառնոյ ձորին մէջ. կը կոչուի նաեւ Գեղարդայ վանք, որովհետեւ Ս. Գեղարդը հոն պահուած է երկար ժամանակ (ԺԳ-ԺԸ դար): Ան կը պարունակէ եօթ եկեղեցիներ, որոնցմէ հինգը վիմափոր: Այդ պատճառաւ է որ այս մենաստանը յորջորջուած է Այրիվանք:

ՊԱՏՄԱԿԱՆ. — Այրիվանքը մին է Հայաստանի այն վանքերէն որ արժանացած է բազմաթիւ ուսումնասիրութեանց, որոնց գլխաւորներն են.

1. — Սորաբեանի Այրի Վանք, ըմտնափանոս վրդ. Մխիթարեանցի, Վաղարշապատ, 1873, էջ 96:

2. — Այրարատ, Ալիշանի, Վենետիկ, 1890, էջ 334-351:

3. — Խաչատուրեան, Գ. Արք. Յովսէփեանի, Երուսաղէմ, 1944, Բ. Հատոր, էջ 49-136:

Այս և ուրիշ աղբիւրներէ քաղելով կը ներկայացնենք Այրիվանից առաջնորդներու հետեւեալ ցանկը, կցելով նաեւ ինչ ինչ յիշատակներ՝ պատմական անձերու և անցքերու:

Այրիվանքը, յետնագոյն մատենագրական աւանդութիւններու համաձայն, հիմնուած է Ս. Գրիգոր Լուսաւորչէն: Հոս հանգստացած են Մեծն Ներսէս և Սահակ Պարթեւ կաթողիկոսները:

731 թուին կը յիշատակուի Այրիվանից միաբան Գրիգոր քահանայ Գոզիկ, երաժիշտ. — Յովսէփեանց, Մխ. Այրիվանեցի, Երուսաղէմ, 1931, էջ 17-8:

839 թուին Յովհաննէս Ե. Ովայեցի կաթողիկոսը պահ մը հոս կ'առանձնանայ. — Օրմն. էջ 168:

923 թուին Նսրոստիկանը կը կողոպ-